

Cadaalada

Ujeedooyinka guud ee cutubka

Marka ay dhammeeyaan barashada cutubkan kadib ardeydu waxay awoodi doonaan in ay:

- Dareemaan in ay waajib ku tahay arrimaha ama falalka caddaalad-darrada ah in ay la dagaalamaan
- Gartaan caddaalad-darrada dhibaatooyinka ka dhasha.
- Fahmaan farsamooyinka ama nidaamka waaxyaha caddaaladu u shaqeeyaan.

4.1 Takoor/Faquuqida

4.1.1 Siyaabaha loo tir-tiri karayo falalka takoorka/faquuqa

Sidee baa looga hortagi karaa nidaamyada shaqo ee ku dhisan eexda?

Beryahan dambe bulshada doox Barawaaqo waxaa la soo gudboonatay dhibaato ah dhul daaqsimeed aad u balaadhan ayaa nin maal qabeen ah la siiyay inuu mal gashado. Hadaba, buslhada doox-barwaaqo oo ah dhamaan xoolo-dhaqato waxay xoola hooda u soof geyn jireen dooxan, balse hada dhul-daaqsimeedka doox barwaaqo xayndaab/ dayr balaadhan ayaa lagu soo wareejiyay, xoolana inay soo galaan lama ogola, markaas dooxan oo buslahda u ahaa isha-nololeed ee ay inta badan

nolol ahaan ugu tirsanyihiin, isagoo dooxan ahaa mid 'gu' iyo 'jilaal' barwaaqaysan. Inkasta oo dhawr jeer oo hore cabasho gadhsiiyeen qaybaha cadaalada, hadana ilaa hadda wax ka dhegeysta maynan helin sidoo kale, waxay bulshadu ka walaacsantahay dayr kan sida sharci darada ah loo ootay

Ninkan maalqabeenka ah oo leh waxaan lacagtayda gelinayo waa dalkayga iyo dadkayga, sidaas awgeed, majirto cid ila hadli karta. Waxaana la sheegaa inuu ninkan maalqabeenka ah xidhiidh dhaw oo danna gaar ah kala dhexeeyo xubno cadaalada katirsan.

Mudane Abaadir: dhibaateena si kasta oon ugu gudbinay hay'adaha sharci/cadaaladeed ee goobtan, hadana maa naan helin wax xal ah;

Hadaan xataa waaxaha ka sareeya ee cadaaladeed, ugudbinana, uma malaynayo inaan wax xal ah kala kulmayno, wa daal iyo dhib uun waxaan la kulanaaba.

Mudane Geedi, sidaas maaha, waxaa haboon inag oo lacag is ka soo ururina, islamarkaana lacagtaas ku laalushna qaybaha sharciyaheed/cadaaladeed ee sare. Qof/ruux arintaas inoo fududeeyana waa inaynu soo raadsanaa. Hadii ay dhici waydo tannina waa inaynu iska fadhinaa aayar. Islamarkaana dhawrnaa uun waxa ka soo baxa,

Cadaalada

Marwo Dhool: in kasta oo ay hadda inoo hirgalin, balse dhibaatooyinkeena aynu qabno, sidii aynu ugu gudbin lahayn hay adaha cadaaladeed ee sare ayaan hadda ku guda jiraa. Immika iyo haatana waa inaynu sii wadnaa inaan dacwadeena u gudbino hay'adaha cadaalada ee ka sii sareeya inago oonan ka daalin. Lacagta, wakhtiga iyo muruqa aynu dacwadan u hurayno, waa inaynu ka qooma mayn. Haddii aynu sidaa sameynana, tan iyo tu ka daran ayaa barri ka maalin inagu dhici doonta

Mudane Rooble: dhibaataada ina haysata ninkan maalqabeen ka ah aynu laftigiisa u soo bandhigno, kana dhaadhicino, wadahalna la galo, laga yaabaa inuu fahmo walaaca aynu ka qabno arintan, ilayn damiir uun buu lee yahaye. Markaas kadib ayaynu talaabada xigta ee shaqsi ahaan ama koox ahaan qaadan doonaa

Layliska 1

Idinka oo ka duulaya xalalka kala duwan ee ay bulshadu ka soo jeediyeen sidii loo xalin lahaa mushkilada dhuleed ka jawaaba su'aalaha halkan la soo taxay.

1. Waa tee tan aad isleedihiin waa sax? Sababtana sheega
2. Kuwa aan ahayn xalalka sax dase? Faahfaahin ka bixiya sababta ay sax unoqon waayeen
3. Waa xalalkee kuwa waxtarka u leh nabada, cadaalada, barwaaqada? Sabab?

Cadaaladu waa dheelitirnaan, haddii aynu si kooban u qeexno. Cadaaladu, kaalin muhiim ah ayay kaga jirtaa nidaamka dimuqraadiga ah markaynu fiirino, waayo waxay xaqiijisaa in loo dhaqmay si caadilnimo iyo inkale; Dalkeenuna, wuxuu leeyahay shuruuc/qawaaniin lagu hubiyo/xaqiijiyo dhaqangalinta ama oofinta cadaalada. Ahdaafta sharciyadanina waa gacan ka geysashada in ay dawladu si xor/dheelitirnaan ah ula dhaqanto dadweynaha, marka ay timaado tuhun, dambiyo & falal lagu qaadayo dadka looga shikiyo arrimahaas si loo difaaco/ilaaliyo xuquuqaha muwaadiniinta.

Macnaha takoor/faquuqid waa kala soocida/kala saarida qaybaha bulshada sababo la xidhiidha xaga jinsiga, dhaqanka isirka, midabka, luqada, diinta IWM.

Dunidan aynu manta ku noolahay waa duni ay la dageen falalka foosha xun ee takoor ku ama faquuqa qaar ka tirsan bulshada lagula kaco, sababo la xidhiidha aragtida uu aaminsan yahay, isirkiisa, midabkiisa, dhaqankiisa, ama luqadiisaba. Haddaba, falalkan cadaalad darada ah ee ka dhan ah xuquuqaha bani aadamka iyo tan dimuqraadigaba ah, waa in laga hortago islamarkaana la tirtiro ficiladan foosha-xun.

Sidaas awgeed, si loo tir-tiro ficiladan waa in lagu dhaqmaa qodobadan hoos ku qoran:

- Sharciga oo lagu shaqeeyo kaliya markaas, haddii sharciga uun laga duulo, waxaa meesha ka baxaya mad-madawgii (mubdi) hadhayn lahaa cadaalada. Sidaa daraadeed, haddii sharciga laga dhigto aas'aas, waxaa markaas laga bad-baadayaa cadaalad daradii iyo sharci daba markii la samayn

Cadaalada

jiray. Waxaana la qabsanayaa dhabada toosan ee sharcigu ogol-yahay. Halkaasna, waxaa ku soo afjarmaya takoorkii/faquuqii loo geysan lahaa qayb ka tirsan bulshada.

Markaas haddii lagu dhaqmo qodobadaas, aynu kor ku soo sheegnay faah-faahintooda ee kala ahaa:

- Sharciga oo lagu –shaqeeyo kaliya
- Kalsooni iyo daacadnimo oo lagu shaqeeyo iyo
- Indha-mid ahaatay oo lagu fiiriyo/eego bulshada/dadweynaha.

Waxaa markaas la gaad hayaa in si cadaalad ah oo sharci lagu shaqeeyo, islamarkaana lagaga fogaado cadaalad darada iyo falalka ku tacaluqa.

Layliska 2

1. Goobihiina ma ka jiraan falalka faquuqa/ takoorku?
2. Bulshadeenu, Soomaalidu hab-dhaqan sidaynu uga hortegi karaa takoorka ama quudhsiga?

4.2 Cadaalad-Darada

4.2.1. Saamaynta xun ee ay cadaalad-darada ku leedahay dhismaha nidaamka dimuqraadi iyo horumarkaba

Qodabeeya dhibaatooyinka ay cadaalad-daradu dalka u horseedi karto;

Ficilada cadaalad-daro ee kajira Doox barwaaqo oo horseeday dhibatooyin bulsho iyo kuwo siyaasadeeba. Waxaana kamida sida: baadka (cawska) xoolaha, iyo baleyada biyaha ee ay xooluhu ka cabijireen. Arintaasina, waxay kaliftay xoolihi deegaanka loo ke xeyay deegaano

kale oo ay ka heli karaan baad iyo biyo. Sidaas awgeed, bulshada doox-barwaaqo, waxaa lasoo darsay mushkilad la xidhiidha wax soo saarkii xoolaha sida caanaha, subaga, hilibka iyo hargaha/ maqaarka/ xoolaha laga saaro oo gabaabsi ka noqday deegaanka doox baarwaaqo. Tanina, waxay sabbtay in qiimaha ascaartaas cirka isku shareerto. Dhibaatanada waxay noqotay mid dhamaan taabatay bulshada Doox barwaaqo. Bulshaduna waxay ka walaacsan tahay nidaamka shaqo ee qaybaha cadaalada sida aynan cadaalad ugu shaqeynayn. Dadweynaha goobta ku nooluna waxay yihiin kuwo ay ka sii yaraanayso aaminaadi ay kuqabeen hay'adaha dawliga ah ee goobta. Sida nidaamyadii dawladihi hore, ayay shacabku ku dhaw yihiin inay ka baaqsadaan qaadashada ama dhegeysiga fariimaha looga soo jeediyo dhinaca dawlada xurmaynta iyo u hogaansanaanta sharciga oo sii liciifaysa. Nabada iyo amniga goobtuna wuxuu noqday mid faraha kasii baxaya. Dadka qaar baa xataa ku dhiiranaya inay yidhaahdaan "sharci maadaama uunan jirin, waxaan u baahdo xoog ayaan ku soo dhacsanaynaa,

Layliska 3

Ka jawaaba su'aalaha soo socda, idinka oo ka duulaya sheekadii la soo dhaafay.

1. Nidaamka cadaald-daro ee ka jiray tuulada doox-barwaaqo sheega dhibaatooyinka dhaqaale, buslaho iyo kuwa siyaasadeed ee uu horeedi karo.
2. Maxaa ay tahay inay sameeyaan dadweynaha ku nool goobtu, hadii ay mushkiladooda xal u waayaan iyaka oo u gudbinaya hay'adaha sare ee sharci ilaalinta cabashadooda?

Cadaalada

Cadaalad daradu waa marka la waayo xaq-saar/garsoor sharci oo caadil ah oo bulshada u dhexeeya. ama haddii aynu si kale u dhigno, cadaalad daradu waa marka bulshada ama muwaadiniinta dalka/deegaanka, lagula kaco faquuqid, kala-saarid ama kala soocid xuquuqeed & fursadeedba, iyadoo loo eegayo/fiirinayo dhinacyada midabka, qowmiyada, luqada, diinta, dhaqanka, jinsiga iyo aragtida u ruuxu aaminsan yahay. Sidoo kale, cadaalad daradu, waa xaalad la xidhiidha sharciyada oo laga talaabsado ku dhaqankooda. Islamarkaana, waxaa meesha ka baxda xuquuqdii ay dadku u lahaayeen inay helaan xukun-caadil ah ama damaanad-qaad sharci oo la isku halayn karo.

Sida lawada ogsoonyahay, cadaalad-daradu waxay fara-kulul ku haysaa wadamada soo koraya ee Dunida-sadexaad loo yaqaano. Inta badan, cadaalad-darada waxaa sabab u ah horumar la'aanta, Maamul-xumada iyo Aqoon-la'aanta, baahsan ee ka jirta dalalkaas soo koraya.

Dhibaatooyinka ay horseedi karto cadaalad-daradu

Sida lawada garan karo, cadaaladu waa furaha dhismaha nidaamka-dimuqraadiyadeed iyo horumarka dalka. Haddii aanan la helin sinaansho xuquuqeed, maamul-suuban, sareyn-sharci, dimuqraadiyad iyo garsoor caadil ah, waxaa markaas ka dhalan kara arrimahaas cawaaqibyo aan la saadaalin Karin ayaa soo food-saara dalka & dadkaba guud ahaan.

Sidaa daraadeed, cadaalad xumadu waxay saamayn ba'an ku yeelataa hawlaha dhismaha nidaam dimuqraadiyadeed & horumarka laga

wado/fulinayo dalka & deegaanada haddii aan la helin garsoor ama xaqsoor sharci oo cadaalad ku dhisan, marnaba laguma fikiri karo abuurista/dhisida hanaan dimuqraadi oo dalka/deegaanka ka curta. Waayo, cadaalad daradu waxay lid-ku tahay mabaadi'da aas'aasiga ah ee ay dimuqraadiyadu leedahay sida awooda & siyaasadda shacabka, sareynta sharciga, sinaanta, xuquuqaha Aadamaha & tan dimuqraadiyada, garsoorka-maxkamadaha IWM.

Si kastaba, ahaatee, cadaalad xumadu waxay caqabad ku tahay abuurista Maamulka suuban iyo hanaan dimuqraadiyadeed oo dalka laga hirgaliyo.

Sidoo kale, cadaalad xumadu waxay raad xun ku yeelan kartaa horumarka laga wado dalka guud ahaan. Waxay ummada ka hor istaagtaa gaadhsiinta adeegyada horumarineed ee bulshada sida waxbarashada, caafimaadka, biyaha nadiifta ah, jidadka, isgaadhsiinta IWM.

Cadaalad-daradu waxay bulshada ka dhax abuurtaa farqi ama kala duwanaansho la xidhiidha dhinacyada dhaqaalaha, bulshada iyo siyaasadaba. Waxayna hormood ku noqotaa sinaan la'aanta xuquuqeed ee muwaadiniinta ka hor istaagtaa sidii ay waajibaadkooda shaqo u gudan lahaayeen. Waxayna ku abuurtaa muwaadinka dareen sinaansho la'aan oo isbadal xun ku keeni kara nabsada ruuxaas.

Guud ahaan cadaalad daradu waxay leedahay saamayn xun oo dalka u horseedi karta kala qaybsanaan bulsho, dhaqaale iyo mid siyaasadeed oo islamarkaana abuurista karta deganaansho la'aan siyaasadeed oo bur-burin kara amniga iyo kala dambaynta. Sidoo kale waxay dalka ka dhigtaa mid

Cadaalada

sumcad xun ku yeesha indhaha caalamka. Waxaa kale oo ay cadaalad xumadu badanaa bulshada qaarkood kalsooni daro ay u qabaan xukumada dalka. Waxayna mija xaabisaa rajada & himilada bulshada ee ku aadan hawlaha horumarka & dimuqraadiyada dhismaha.

Layliska 4

1. Waa wakhtima marka la leeyahay cadaalad-daro ayaa jirta?
2. Ardayeey, Majiraan wax cadaalad-daro aad ku sheegi kartaan oo goobihiina ka jira, haday tahay xaafadaha (guryaha), ama iskuulada (dugsiyada)?
3. Cadaalad-darada maxaa ka mid noqon kara?

4.3 Xubnaha Cadaalada

4.3.1 Nidaamka shaqo ee xubnaha cadaalada

Jaantuska 4.1. Dhinaca Faafinta cadaalada waxaa door muhiim ah Maxkamadaha

- Muxuu noqonayaa nidaamka shaqo ee xubnaha cadaaladu?
- Nidaamka shaqo ee garsoorku waa inuu noqdo mid madax-banaan

Xubnaha ama hay'adaha cadaalada marka aynu leenahay, waxaa la sheegayaa qaybaha kala ah, garsoorka, xeer-ilaalinta, Afokaayada (lawyers), iyo

Booliska sharci-ilaalinta ah. Kuwaasina waa kuwo ka shaqeeya sharci-ilaalinta bulshada.

Marka ruux/muwaadin loo geysto dulmi ama gafaf, ka dhan ah xuquuqdiisa shakhsiyadeed, waxaa la gudboon inuu cabashadiisa u gudbiyo hay'adaha/xubnaha cadaaladeed oo goobtiisa ka jira. Maxkamadu, waa mid ka mid ah qaybaha ugu muhiimsan ee xubnaha cadaaladu leeyihiin. Sidaas awgeed, ruuxa la dulmiyo marka u ashkatadiisa u gudbisto maxkamada, waxa u raadsanayo waa sidii dambiilaha sharciga loo hor keeni lahaa, isla markaana ganaaxa ku habboon loogu qaadi lahaa. Marka cadaalad la raadsanayo waa in la tagaa maxkamadaha. Faa'iidada cadaaladu leedahayna waxa ka mid ah dambiilaha ama dulmi wadaha oo sharciga hortiisa lagu ganaaxo, islamarkaana kan lagu xadgudbayna mugdhaw-sharci u helo.

Haddaba, hay'adahan cadaaladu maadama oo ay bulshada u adeegayaan, islamarkaana ilaalinayaa shuruucda dalka, waxaa loo baahan yahay inay noqdaan kuwa ka madax-banaan faragelin kaga timaada qaybo kale ama hay'ado dawliya iyo kuwo aan dawli ahaynba. Waayo, haddii aysan noqon kuwo xor ah oo u madax-banaan waajibaadkooda shaqo ee la xidhiidha hawl-maalmeedkooda, waxay noqonayaan kuwo la duufsaday.

Halkaasna, waxaa meesha ka baxaysa rajadii laga qabay in la helo cadaalad waarta oo laga dhaqan-galiyo dalka guud ahaan. Xubnaha cadaaladuna waxay noqonayaan kuwo u adeega danaha ama shaqsiyaad gaara, oo aanan u adeegin bulsho-weynta.

Cadaalada

Geedi socodka shaqo ee garsoorku waa inuu ka reebanaado Eex

Waxaa kale oo xubnaha cadaalada looga baahan yahay inuu adeeg bixintooda shaqo noqon mid loogu adeego dad gaar ah. Balse u noqdo, mid adeeg bixintiisu ahaato mid caadil ah oo iskudheeli tiran, oonan lagu kala qoqobin, lagu kala soocin dadweynaha sababo la xidhiidha haybsi qabiil, diin, luqad, dhaqan, IWM. Waxaa kaliya oo hay'adahani ku shaqeyn karaan sharciga.

Sidaa awgeed, xubnaha hay'adaha cadaaladu waa inay noqdaan kuwo ka reeban/ka madax banana aragtiyaasha dhaqan, bulsho iyo tan siyaasadeed ee qaybaha/kooxaha kala duwan.

4.3.2 Xuquuqda in la helo garsoor-xaq ah

- Sidee loo helayaa xukun caadil ah?

Muwaadin kasta wuxuu xaq u leeyahay inuu helo xaqsoor (garsoor) maxkamadeed oo caadil ah sida ku cad Dastuurka Jamhuuriyada Dimuqraadiga Federaalka Itoobiya, qodobkii 37aad.

Sidaas awgeed, muwaadin kasta wuxuu xaq u leeyahay inuu helo garsoor iyo xukun caadil ah oo ku fadhiya damaanad-qaad sharciyeed.

Sidaa daraadeed, waxaa muwaadinka ama bulshada laga rabaa in loo guntado ama loo halgamo sidii loo heli lahaa garsoor-xukun oo caadil ah ama sax ah.

Bulsho ahaan wuxuu xil ka saran yahay siday u sugan lahayd xuquuqaheeda dastuuriga ah islamarkaana si looga hortago xaq-daro ama cadaalad-daro lagula kaco.

Sidoo kale, waxaa waajib inagu ah in aan xuquuqdeena si sifo sharci ah ugula soo noqono,

marka lagu xadgudbo, ama la jabiyo sharciyada garsoor ama kuwa cadaaladeedba. Haddaba, marka loo wada halgamo sidii garsoor ama xukun-caadil ah loo heli lahaa, islamarkaana sharciga lagu difaacdo xuquuqda-dastuuriga ah, waxaa la gaadhi karayaa bislaansho ay bulshadu yeelato, oo ay daneheeda ku sugato.

Layliska 5

1. Maxay tahay madax banaanida garsoorka marka la leeyahay?
2. Ardayeey, si koox-koox ah uga wada hadla, faragelinta hawlaha maxkamada kaga imaan karta dibada iyo dhaliilaha ay yeelan karto?
3. Cadaalad-darada waxyaabaha sobobi kara maxaa ka mid ah?

4.4 Adeegyada-Bulshada

4.4.1 Muhiimada Adeegyada Bulshada

- Adeegyada-bulsho adeeg nooce ah ayay bixiyaan?

Adeegyada bulshadu waa arrimo/waxyaabo lagama maar-maan u ah nolosha-ruuxa bani aadamka ah. Ama haddii aynu si kale u dhigno, jiritaanka-nololeed ee bani aadamku waa mid ku xidhan adeega aas'aasiga ah ee arrimaha bulshada. Adeegyada bulshada, waxaa ka mid ah waxbarashada, caafimaadka, biyaha nadiifta ah, isgaadhsiinta, jidadka iyo kaabayaasha kale dhaqaale.

Sida laga yaabo inaad horay u soo barateen, adeegyada bulshadu faa'iido weyn ayay u leeyihiin

Cadaalada

guud ahaan nolosha iyo jiritaanka bani aadamka. Waayo, haddii aysan jirin adeegyo caafimaad, waxbarasho & biyo la cabo, laguma dhiiran karo in la yidhaahdo la'aantood waa la noolaan karaa. Adeegyada bulshadu waa arimaha saldhiga u ah jiritaanka & nolosha ruuxa bani aadamka ah.

Sidaa daraadeed, faa'iido balaadhan oo aan la qiyaasi Karin ayay bulshada u leeyihiin waayo nolosha dadka ayaaba ku xidhan arrimahaas, iyaga ah.

4.4.2 Faa'iidada ay leedahay adeeg bixinta aan kala sooca lahayn (takoorka)

- Adeegyada bulsho ee laga helo agagaarkiinu may ka madax banana yihiin Eexda?

Adeegyada bulsho oo dhammaan dadka ama bulshada si siman oo aan kala soocid lahayn loo gaadhsiiyo faa'iido weyn ayay u leedahay dalka & dadkiisaba. Marka si isku-dheeli tiran adeegyada horumarineed ee aas'aasiga ah la gaadhsiiyo dhammaan muwaadiniinta deegaanada kala duwan ee dalka ku nool, waxaa la gaadhayaa sinaan, cadaalad, dimuqraadiyad iyo deganaansho nabadeed oo la isku halayn karo oo dalka ka dhalata.

Waxaa kalae oo abuurmaya dareen wadaninimo, isjacayl, wada noolaansho, iyo iskaashi ka dhexeeya bulshada qaybeheeda kala duwan. Arrintana, waxay gacan weyn ka geysataa abuurista jawi midnimo & dhismaha dimuqraadiyad adag oo dhidibada loo taago kadibna noqota mid waarta.

4.4.3 Kaalinta dawlada iyo shacabka kaga aaddan gaadhsiiinta (bixinta) Adeegyada-Bulshada

- Muxuu yahay doorka kaga aadan dawlada iyo shacabka hawlaha adeeg bixinta bulsho?

Dawlada & dadweynahaba waajibaad muqadas ah ayaa ka saran sidii ay bulshada u gaadhsiiin lahaayeen adeegyada bulsho ee aas'aasiga ah.

Dawlada (xukuumada) gaar ahaan waxaa saran waajibaad sharci oo ay tahay inay oofiso ama fuliso. Waayo, xukuumadu iyada ayaa maamusha dhaqaalaha & khayraadka dalka. Sidoo kale, iyada ayaa ah cida soo rogta canshuur & dakhli ururisba.

Sidaas awgeed, waxay ku qasban tahay inay bixiso adeegyada bulshada sida caafimaadka, waxbarashada, isgaadhsiiinta, jidadka, biyaha la cabo ee nadiifta ah IWM. Islamarkaana, waa in ay xukuumadu si siman oo caadil ah u gaadhsiiisaa adeegyadaas, dhammaan shucuubta Deegaanada kala duwan ku nool miyi & magaalaba ha ahaatee.

Dhinaca kale, waxaa bulshada rayidka ah saran waajibaadkaas mid la mid ah. Waxaa bulshada, gaar ahaan shaqsiyaadka ama shirkadaha Maal-qabeenka ah ee ku dhaqan dalka iyo deegaanadaba, masuuliyad ka saran tahay caawimaada ama taakuleynta bulshadooda, dhinacyada adeegyada aas'aasiga ah ee horumarineed. Waayo shirkadaha & maalqabeenaduba, waxay u dhasheen isla bulshada, waxayna ka ganacsadaan bulshada-dhexdeeda, isla bulshada ayay maalqabeeno ku noqdeen.

Cadaalada

Haddaba, adeeg bixintu ma aha mid xxukuumad, ama shaqsi kaliya ku kooban, balse, waa mid loo siman yahay ka qayb-qaadashada adeeg fidinta (bixinta) arrimaha bulshada.

Shaqo kooxeed

Idinka oo ukuurgalaya adeegyada bulsho ee goobihiina warbixin kasoo diyaariya qodobadan:

- B. Xarumaha adeeg ee muhiimka ah.
- T. Xubnaha shaqada ka qaybqadanaya.
- J. Wax-qabadkooda shaqo.

4.5 Canshuurta

- Waxtarka cashuurta u leedahay kobaca dhaqaalaha dalku maxay tahay?

Doorka ay canshuurta ku leedahay kobaca iyo balaadhinta Maalgalinta

Sida lawada ogyahay canshuurta laga qaado badeecooyinka & tan Mushaarka waa hal-bawlaha dhaqaalaha dalka. Waayo, canshuurta waa tan lagu kabo adeegyada bulsho ee aas'aasiga ah sida waxbarashada, caafimaadka, biyaha, jidadka, isgaadhsiinta IWM.

Sidoo kale, canshuurta kaalin wayn ayay ku leedahay kobcinta & balaadhinta maalgashiga dalka. Canshuurta maalgaashigu dakhli badan ayaa laga helaa.

Dakhligaas laga helana waxaa loo adeegsadaa horumarinta dalka. Sidaas awgeed, balaadhinta iyo kobcinta maalgalinta dalku waxay soo hoysaa dakhli adag oo loo adeegsado kaabayaasha horumarinta dhaqaalaha bulshada.

Kaalinta Canshuurta ay ku leedahay isku-dheeli-tirka kobaca Deegaanada.

Xukuumadaha Deegaanadu waxay xaq u leeyihiin inay canshuur soo rogaan iyo waliba dakhli ururintaba. Deegaanadu waxay leeyihiin awoodo siman oo isku dheeli tiran.

Xukuumad kasta Deegaanka ay Maamusho iyadaa u awood leh inay canshuur saarto islamarkaana dakhli ururin samayso.

Ilaha-dhaqaale ee ugu muhiimsan dawladu waxay ka heshaa dakhliga canshuurta ka soo gala. Gunooyinkaas & bulshada ayuun baa loogu adeegaa. Dhinaca kale, dawlada wuxuu xil ka saran yahay kor u qaadida nololsha dadweynaha, nabadgelyada & horumarka bulshada guud ahaan.

Haddaba, si ay u fuliso arrimahaas, bulshadana waxaa laga raba inay canshuurta wakhtigeeda bixiso, si loogu adeego kaabayaasha dhaqaale ee bulshada sida waxbarashada, Caafimaadka, biyaha, isgaadhsiinta, jidadka IWM.

Haddaba, xukuumada dhexe Federaaliga ah wuxuu xil ka saran yahay inay abuurto jawi habboon oo ay Deegaanadu si siman uga wada faa'iidayaan karaan kobacyada dhaqaale & dakhli ururinta canshuuraha laga qaado ganacsiga, warshadaha, beeraha, xoolaha nool, shirkadaha, mushaarooyinka IWM.

Noocyada Dakhliyada Canshuuraha ee Xukuumada Dhexe iyo kuwa Deegaanada

Noocyada dakhli ee canshuuraha ay xukuumadaha deegaanadu iyo ta federaalku qaadaan, waxaa ka mid ah kuwan hoos ku xusan:

Haddaba, noocyadan kor lagu soo sheegay aynu sharciga Itoobiya dhigayaa in lagu soo rogi ama laga qaadi karo canshuur.

Cadaalada

Ilaha-dakhli ee dawlada Federaalka/ qodabka-96/	Ilaha-Dakhliga ee Deegaanada /qodabka 97)	Ilaha-dakhli ee ay wadaagaan dawlada Federaalka & Deegaanada /qodobka – 98/
<ul style="list-style-type: none"> • Canshuuraha lagu soo rogo Alaabaha dalka ka baxaya iyo kuwa soo galaya • Canshuuraha laga soo ururiyo shaqaalaha dawlada Federaalka iyo kuwa hay'adaha caalamiga ah • Dakhliga laga helo hay'adaha dawaliga ah ee ay mulkiyadooda leedahay dawlada Federaalka, iyo tan macashal-macaashka, canshuurta dheeraadka tan loo yaqaano 'Eksays-ka' • Canshuurta laga soo ururiyo bakhtiyaa-nasiibka/lootariga/ qaranka iyo kuwa kaleba • Canshuurta lago soo ururiyo gaadiidka cirka, Tareenka, iwm 	<ul style="list-style-type: none"> • Canshuurta laga soo ururiyo shaqaalaha dawlada Deegaanka u shaqeeya • Tan laga soo ururiyo isticmaalka dhulka • Tan laga soo ururiyo shaqsiyaadka ganacsatada ah ee deegaanka • Tan lagasoo ururiyo mulkiilayaasha guryaha iyo hantida kale ee gaarka loo leeyahay • Tan laga soo ururiyo hay'adaha horumarineed ee maamulka deegaanka hoos yimaada • Shatiyada laga bixiyo qaybaha kaladuwan ee ismaamulka deegaanka canshuurtaha laga soo ururiyo. 	<ul style="list-style-type: none"> • Canshuuraha laga soo ururiyo hay'adaha horumarineed ee ay sida wadajirka ah u aas'aasaan dawlada Federaalka iyo kuwa Deegaanadu. • Canshuuraha laga soo ururiyo macaashul-macashka shirkadaha ganacsi ee gaarka ah iyo kuwa saamiyada • Waxay si wadajir ah usoo rogaan islana ururiyaan canshuurta Royalty-ga iyo canshuurta dakhliga laga helo hawlaha macdan baadhista iyo gaaska ee waaweyn

Shaqo kooxeed

Idinka oo booqasho kutagaya xafiisyada qaabilsan soo ururinta cansuurta, islamrkaana waydiinaya hawl-wadeenada xafiisyada ku shaqada leh

- B. noocyada canshuuraha muhiimka ah iyo siyaabaha loo soo ururiyo
- T. dhibaatooyinka lagala kulmi karo soo ururinta canshuuraha,
- J. canshuurta la soo ururiyo iyo waxyaabaha lagu qabto/fuliyo, ka soo diyaariya warbixin.

Cadaalada

Gunaanadka Cutubka 4^{aad}

Dhibaatooyinka halista ah ee dal halis gelin kara waxaa kamida ah nidaamka shaqo ee ku dhisan eexda/qaraabaysiga. Eexdu waxay horseedaa dhibaatooyin kala duwan, tusaale waxay xagal daacisaa dhismaha nidaamka dimuqraadiyada, muwaadiniintana waxay ka hor istaagtaa inay masuuliyad ah u noqdaan si ay xilkasnimo ku dheehantay. Sidaas awgeed, waxaa haboon inay cid kasta hanoqoqdo masuul ama shacab ee waa in lala halgamaa ficilada ku dhisan eexda, islamarkaana loo hogaaansamaa sharciga, la dhawraa sharciga, lana difaaco sharciga. Sidoo kale waa in lagu shaqeeyaa daacadnimo iyo aaminaad. Hay'adaha ka shaqeeya cadaalada sida maxkamaduhu waa inay kamadax banaanaadaan saameyn kasta islamarkaana la dhawro madaxbanaanidooda garsoor, go'aanadooduna waa inay noqdaan kuwa ka badqaba ficilada ku dhisan qaraabaysiga balse waafaqsan sharciga. Sidoo kale bulshadu waxay qayb libaax kuleedahay la dagaalanka kalasoooca ku dhisan haybsiga, adeeg fidinta bulshada iyo wax kasta oo la xidhiidha cadaalad-darada. Cashuurtu waxay saameyn weyn kuleedahay fidinta hawlaha maalgelinta iyo isku-dheelitirka horumarka deegaanada. Sidaas daraadeed, waxaa dawlada federaalka looga fadhiiyaa inay dakhliga la soo ururiyo deegaanada ugu qaybisaa si waafaqsan cadaalada.

Ereyada furaha u ah cutubka 4^{aad}

Cashuur:	nooc kasta oo dakhli oo ay dawladu soo ururiso
Cashuurta dulsaar:	dakhliga dhaqdhaqaaqyada ganacsiyada qarkood laga helo iyadoo boqolkiiba shan iyo toban (15%) dheeri ah loo shubo dawlada
Cashuur ururin:	dakhliga laga soo xereeyo dhaqdhaqaaqyada kala gudbinta iyo is waydaarsiga ganacsiyada kala duwan

Cadaalada

Laylikska Guud ee Cutubka 4^{aad}

I. Weedhahan soo socda ku qor 'Run' ta saxda ah, ta aan saxda ahayna ku qor 'Been'

1. Falaka iriqaysiga (eexda) ah lama tirtiri karo, in lala dagaalamo mooyee.
2. Mar marka qaarkood waxaa loo baahanyahay in xoog la isticmaalo si loo tir-tiro ficilada ku dhisan eexda iyo wax la halmaala
3. Cadaalad-darada mararka qaarkood la geysto, waxay gacan ka geysataa xoojinta dimuqraadiyada iyo horumarka.
4. Ka qaybgalka bulshada ee ku aaddan hawlaha fidinta adeegyada bulsho, waxaa loo baahanyahay oo kaliya marka ay dawladu u taag weydo.
5. Canshuurtu waxay wax ka tartaa isku soo dhawaynta kobaca dhaqaale ee deegaanada

II. Isku aadiya weedhaha ku kala hoos qaran xarfaha 'B' iyo 'T'

B

T

1. canshuuraha ay dawlada Federaalka iyo kuwa deegaanadu sida wadjir ka ah u soo ururiyaan	b. dugsiga
2. badhitaarka iskudheelitirka kobac ee deegaanada	t. dakhliga wadajirka ah
3. talaabooyinka muwaadiniinta looga baahanyahay in ay ku dhaqaaqaan si loo tirtiro ficilada ku dhisan qaraabyasiga	j. dhawrista sharciga
4. hay'adaha bulsho.	x. isku dheelitirka canshuur qaybinta
5. waa mid loo baahanyahay inay ka madax-banaanaato saameynta cid kasta.	kh. Maxkamada

III. Kadooro jawaabta saxda ah, kuwan soo socda

1. Midka mida kuwan soo socda maaha siyaabaha loo tir-tiri karo ficilada qaraabaysiga/kala sooca ku dhisan
  - b) sharciga oo la adeegsado
  - t) xadgudbyada la geysto oo aamusnaan la iskaga dhaafo
  - j) dacwad lagu oogo
  - x) b, iyo t, ayaa jawaabaha saxda ah

Cadaalada

2. Jidka loo baahanyahay inay raacaan xubnaha/qaybaha cadaalada qaabilsani
  - b) danahooga gaar iyo damiirkooda
  - t) mabaadii'
  - j) qaraabaysiga oo laga reebanaado
  - x) dhamaan
3. Kumaa looga baahanayahay in uu dabagalo/ lasocdo ficilada eexda/cadaalad-darada ku dhisan?
  - b) dawlada
  - t) ururada diimaha
  - j) ururada bulshada rayidka
  - x) ururada/hay'daha
4. Ururada buslahdu
  - b) waxay muhiim u yihiin mujtamaca
  - t) waa inay ka reebanaadaan ficilada qaraabaysiga/eexda ah
  - j) waa kuwo ay soo dhistay dawladu
  - x) b, iyo t, ayaa jawaabaha saxda ah
5. Teebaan ahayn, cawaaqibka ka dhasha ficilada qaraabaysiga?
  - b) ka go'naan hooseysa
  - t) ku dhaqanka hooseeya ee dimuqraadiga
  - j) kor uqaadista cadaalada
  - x) dhamaan

IV. Meelaha banaan ee soo socda ku buuxiya erayada ku haboon

1. Qaab-dhismeedka dawlada Federaalka canshuuraha waxaa kala qaada _____ iyo _____
2. Mabaadii'da aasaasiga ah ee ay maxkamadu ku shaqeyso waa _____ iyo _____
3. Muwaadiniintu markay ku qanci waayaan go'aanka ay rido maxkamad heerarka hoose ah, islamarkaana cabashada loo gudbisto heerarka maxkamadeed ee ka sareeya waxaa la yidhaahaa _____

V. Kuwan soo socda ka bixiya jawaaba koo kooban

1. Falanqeeya qodobka ku saabsan dhibaatooyinka ka dhalan kara cadaalad-darada
2. Sheega waxtarka ay canshuurtu u leedahay horumarka dalka iyo isku dheelitirka kobaca deegaanada